

daha başka kelime kalıplarıyla Allah'ı niteleyen bir kavram olarak geçmektedir (bk. Wensinck, *Mu^ccem*, "cll" md.).

Celâl kelimesinin if'âl babından gelen iclâl masdarının taşıdığı sözlük mânalarından hareketle celîl isminin muhtevasını belirlemek de mümkündür. 1. Celîl, Allah'ın zâtını sıfatlarından tecrit etmenin (ta'tîl) mümkün olmadığını ifade ettiği gibi zâtına izâfe edilecek sıfatların yaratılmışlık özellikleri (teşbih) taşımadığını da ifade eder. Ayrıca O, varlığına delil teşkil edecek hârikulâde mükemmel nesneleri yaratması, duyularla idrak edilmekten ve mahiyetinin akıl yoluyla kavranılmasından münezze bulunması açısından da celîl yani yüce ve aşkındır. 2. "Faîl" kalıbındaki bir sıfatın "mef'ûl" mânasına da kullanılabildiği göz önüne alınarak celîlin "kendisine tâzim edilen, ulûhiyeti ve aşkınlığı benimsenen" anlamını ifade edebileceği düşünülmüştür. 3. Celâlin taşıdığı "uzun ömürlü oluş" şeklindeki sözlük anlamı, zamandan münezze bulunan Allah'a nisbet edildiğinde "varlığının başlangıcı olmama" (kıdem) anlamına dönüşür. Bu açıdan celîl "kadîm" mânasına gelir. Celîl bu üç anlamıyla Allah'ın zâtî isimleri ve tenzîhî sıfatları grubuna girer. 4. Celâl kökü iclâl (yüceltmek) masdarı ile eş anlamlı kabul edilirse celîl "müminleri yü-

celten, onların amellerini kabul edip mükâfatlarını arttıran" mânasına gelir. 5. İclâlin bir anlamı da "vermek" (i'tâ) olduğundan celîl "bol bol veren, lutufta bulunan" anlamını da taşır. Bu sonuncu kullanışlar bakımından celîl, Allah'ın kâinat ve insanla ilgili isimleri ve fiilî sıfatları grubuna girer.

Esmâ-i hüsnâ içinde yer alan **kebîr, celîl ve azîm** isimleri yakın anlamlı kelimeler olmakla birlikte kebîr Allah'ın zâtının, celîl sıfatlarının, azîm ise hem zât hem de sıfatlarının kemalini ifade etmek için kullanılmıştır. Gazzâlî'nin de belirttiği gibi (*el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 38) doksan dokuz isim içinde eş anlamlı bazı kelimelerin tekrar niteliğinde yer aldığı zannedilirse de gerçekte durum böyle değildir. Çünkü sözlük anlamları yakın veya aynı olsa bile kelimelerin çeşitli alanlarda kullanılmalarıyla kazandıkları mânalar, aralarında muhteva farklılıkları meydana getirmektedir.

Celîlin fi'l-i mâzisini oluşturan **celle** ile "daima galip ve üstün" anlamındaki **azîz** isminin mâzisini oluşturan **azze** fiilleri, "azze ve celle" şeklinde İslâmî metinlerde Allah'ı tâzim için en çok kullanılan cümlelerden biri olmuştur (bk. CELLE CELÂLUH; ayrıca bk. ZÜ'İ-CELÂL ve'İ-İKRÂM).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cll" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "cll" md.; Lisânü'l-'Arab, "cll" md.; Wensinck, *Mu^ccem*, "cll" md.; İbn Mâce, "Du^câ", 10; Tirmizî, "Da^cavât", 82; Halimî, *el-Minhâc*, I, 160, 192; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 86^{a-b}; Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 38, 126-127.

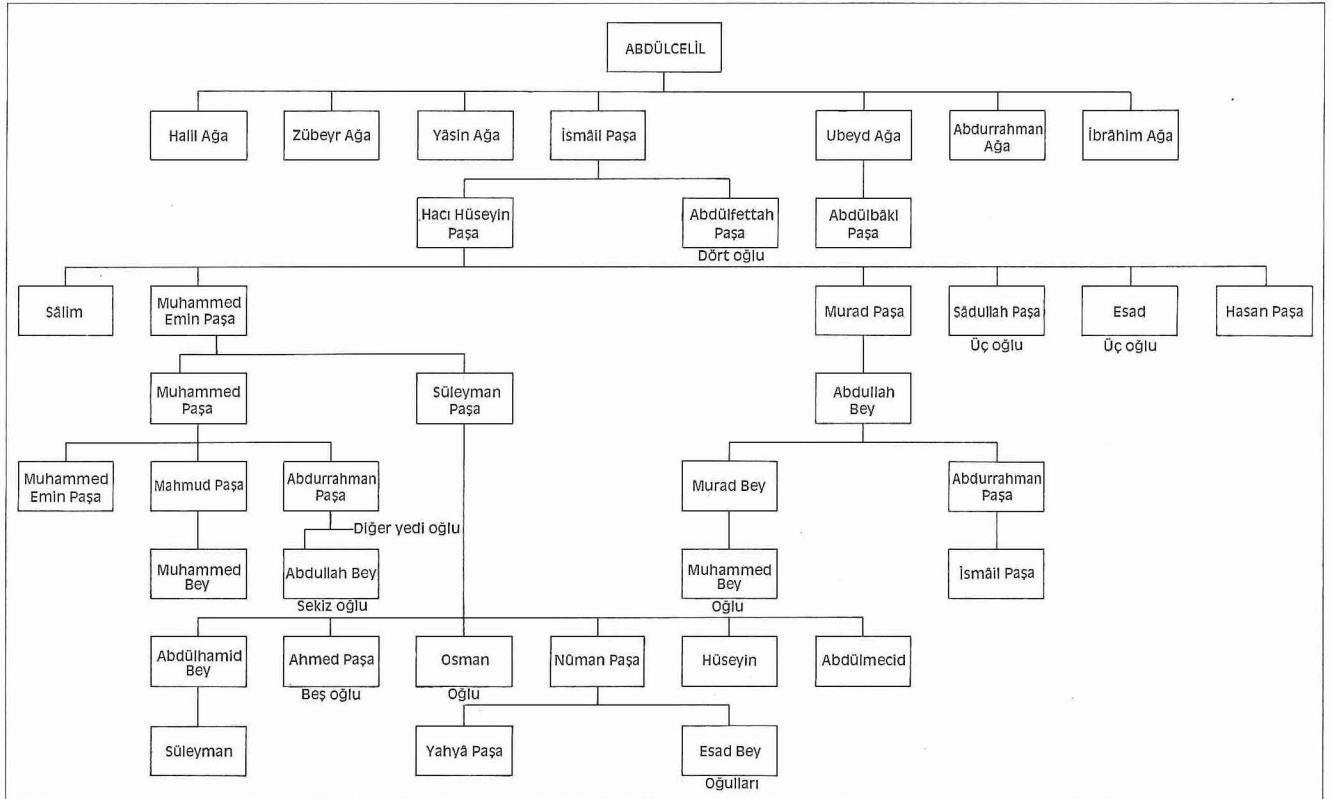
BEKİR TOPALOĞLU

CELİLİ

(جليلی)

1726-1834 yılları arasında
Musul eyaletinde birçok ferdi
valilik yapmış olan bir yerli aile.

Ailenin ilk ferdi olarak bilinen Abdülcelil'in hristiyan olduğu, Musul paşasının maiyetinde bulunduğu ve mezarının da bir kilise avlusunda olduğu hakkındaki bilgiler ancak bir rivayet olarak kalmıştır. Aile Abdülcelil'in oğlu İsmâil'den itibaren belirginlik kazanmaktadır. İyi bir tahsil görmüş olan İsmâil çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra Musul valisi olmuştur. İsmâil Paşa'nın oğulları Hacı Hüseyin ile Abdülfettah'ın da Musul valiliği yaptıkları bilinmektedir. Özellikle Hacı Hüseyin Paşa, sekiz defa Musul valiliği yapması ve İran'daki Kaçar hânedanının akınlarına karşı Mu-

sul'u başarı ile savunması sebebiyle ailenin en tanınmış ferdi olmuştur. 1730'dan vefatına kadar (1759) devlet hizmetinde çalışan Hüseyin Paşa Musul valiliği dışında Amasya, Bağdat, Basra, Erzurum, Sivas, Kars gibi yerlerde de mutasarrıflık ve valilik yapmıştır (*Sicill-i Osmanî*, II, 209-210).

1733'te Şah Tahmasb'ın kumandanlarından Nergis Han'ın idaresindeki bir ordu Musul'a bir baskında bulundu; ancak Hüseyin Paşa tarafından buna şiddetle karşı konularak baskında birçok elebaşı öldürüldü, diğerleri de geri çekilmek zorunda bırakıldı. 1743'te de Nâdir Şah büyük bir ordu ile Kerkük ve Erbil'den geçtikten sonra İran reisüluleması imzasıyla Musul müftüsüne gönderdiği mektubunda kan dökülmeden şehrin teslimini istemişti. Bu durum karşısında Hüseyin Paşa halkı Kızılcamî'ye toplayarak tehlikeyi anlatınca halk galeyana gelerek şehri İran saldırısına karşı korumaya karar verdi. Bu sırada Hacı Hüseyin Paşa, kardeşi Abdülfettah ve oğulları Murad ve Mehmed Emin beylerle Musul muhafızı Kazıkçı Hüseyin Paşa yoğun bir hazırlık içine girerek surları tamir ettirdiler ve hendekler kazdırdılar. Böylece Nâdir Şah'ın ordusu geri püskürtülmüş oldu. Bu başarılarından dolayı valiye ve Kazıkçı Hüseyin Paşa'ya I. Mahmud tarafından bir ferman gönderilmiş, ayrıca iki hil'at, iki kılıç ve 7500'er sikke-i hasene ile taltif edilmişlerdir (Subhî, s. 235-236).

Hüseyin Paşa'dan sonra oğlu, torunları ve yeğenlerinden birçok kimse Musul'da ve başka eyaletlerde idarecilik yaptı; böylece aile Musul'daki diğer aileler arasında üstünlüğünü kabul ettirdi.

II. Mahmud'un merkezî idareyi güçlendirme teşebbüsleri ve ayrıca Musul'da başka ailelerin zamanla güç ve itibar kazanmaları neticesinde Celilî ailesi giderek nüfuzunu kaybetti. Celilîzâde'lerden son olarak Yahyâ Paşa 1833'te güçlüğü Musul valiliğini elde ettiyse de bir yıl sonra o da görevinden uzaklaştırıldı. Bundan sonra aile nüfuz ve iktidarını tamamen kaybetti.

BİBLİYOGRAFYA :

Subhî, *Tarih*, s. 235-236; Murâdî, *Silkü'd-dürr*, II, 51; Vâsîf, *Tarih* (İlgürel), s. 185-186; *Sicill-i Osmanî*, II, 51, 209-210; S. H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford 1925, s. 150, 158, 176-177, 210, 284, 347; a.mlf., "Djailî", *EI²* (İng.), II, 402; Besim Darkot, "Musul", *IA*, VIII, 742.

MEHMET İPŞİRLİ

CELİLİ, Hâmidizâde

(ö. 977/1569)

Daha çok hamsesiyle tanınan
divan şairi.

893'te (1488) Bursa'da doğdu. Asıl adı Abdülcilil olup Hâmidî-i Acem veya Hâmidî-i İsfahânî olarak da tanınan, Farsça ve Türkçe şiirleri bulunan Mevlânâ Hâmidî'nin küçük oğludur (Ünver, s. 197-198). Türk edebiyatında Celilî mahlasını taşıyan İznikli ve Edirneli iki şairin daha bulunduğu kaydedilmektedir. Bu sebeple bazı kaynaklar Hâmidizâde'yi yanlışlıkla İznikli olarak gösterirler.

İyi bir tahsil gören Celilî bir ara İstanbul'a gitti. Kaynakların bildirdiğine göre bu sırada Âhî (Benli Hasan, ö. 1517) ile dostluk kurdu. Yavuz Sultan Selim'e methiyeler yazmasına rağmen padişahтан herhangi bir iltifat göremedi. Bursa'ya dönüp Muradiye zevâid*inden aldığı 6 akçe ile geçimini sağlamaya mecbur kaldı. Daha sonra 3 akçeye inen bu ücretle çok sıkıntılı günler geçirdi. Yalnız yaşamayı seven, içine kapanık bir mizaca sahip olan Celilî'nin son zamanlarında kimse ile konuşmak istemediği kaynaklarda zikredilmektedir. Gittikçe daha münzevi bir hayat sürmeye alışan Celilî Bursa'da vefat etti.

Küçük yaşta yazmaya başladığı şiirlerinde genellikle sade, akıcı bir üslup görülür. Bazı tezkirelerde bilhassa mesnevi ve gazel yazmakta başarılı olduğu belirtilmektedir. Son araştırmalara göre Türk edebiyatında Ali Şîr Nevâî (ö. 906/1501), Hamdullah Hamdî (ö. 909/1503) ve Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi'den (ö. 917/1511-12 [?]) sonra hamse yazan şairler arasında dördüncü sırada yer aldığı halde gerek yaşadığı dönemde gerekse daha sonraki devirlerde pek tanınmamıştır. Eserlerine Türkiye kütüphanelerinde rastlanmaması da bunu gösterir. Şairin eserleri üzerinde Hüseyin Ayan tarafından çeşitli araştırmalar yapılmıştır (bk. bibl.).

Eserleri. 1. *Divan*. Tek nüshası Bibliothèque Nationale'deki (Les manus. Turc [Supplément], nr. 364) 130 varaklık külliyyatı içinde (5^a-89^b varakları arasında sayfa kenarında) yer alan mürettep divanında yirmi üç Farsça 303 gazel, ikisi Farsça, ikisi Arapça, biri mülemma* altı kıta, üç Farsça rubâî, ikisi Farsça yedi matla*, ikisi Farsça üç müfred, Farsça-Türkçe on iki tarih ve sekiz muamma mevcuttur. 2. *Hamse*. Aynı yazmada yer alan

hamsesinde şu mesneviler bulunmaktadır: a) *Hüsrev ü Şîrîn* (vr. 3^b-64^a). Şair 1967 beyitlik bu mesnevisine 14 Ağustos 1512'de başlamış ve 10 Aralık'ta tamamlamıştır. Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği eserin 2019 beyitlik başka bir nüshası Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'ndedir (nr. 44.923; geniş bilgi için bk. Levend, *TDAY Belleten* 1965, s. 103-127). b) *Leylâ vü Mecnûn* (vr. 64^b-128^b). Ocak 1514'te nazmedilen 2116 beyitlik bu mesnevi iki tevhid, bir münâcât, bir na't ve Yavuz Sultan Selim'e bir methiyeden sonra başlamaktadır (geniş bilgi için bk. Ayan, *TDA*, s. 67-93). c) *Gül-i Sadberk-i bî-Hâr*. Külliyyatın 3^b-86^b varakları arasında sayfa kenarında yer alan eser mesnevi ve gazellerden meydana gelmektedir. Bazı kaynaklarda sondaki gazellerden dolayı divançe zannedilerek "Gül-i Sadberk Divanı" şeklinde adlandırılmıştır. Tevhid, na't ve dîbâce denilebilecek altmış yedi beyitlik bir mesneviden sonra gazeller kısmı gelmektedir. Dîbâcede gül bahçesinde yapılan bir gezinti sırasında 100 yapraklı bir güle rastlandığı anlatılmakta, ayrıca bülbülün feryadı ve güllerin geçiciliği dile getirilmektedir. Bundan sonra gelen 100 gazel gül ile bülbülün birbiriyle münazarası mahiyetindedir (bk. Ayan, *TKA*, s. 22-23, 30-34). d) *Hecrnâme* (vr. 108^b-121^a). Aynı külliyyatta sayfa kenarında yer alan 483 beyitlik mesnevi, Celilî'nin yirmi iki yaşında iken nazmettiği bir eserdir. 915'te (1509) kaleme alınan ve şairin aynı zamanda *Hazannâme* adını verdiği eser yirmi beyitlik bir besmele manzumesiyle başlamaktadır. Daha sonra tevhid, na't ve câryâr-i güzîn methiyесinin yer aldığı, aşk konusunun işlendiği eserde olayların kahramanı doğrudan doğruya müellifin kendisidir. Şair genç yaşta başından geçen bir aşkın tesiriyle yazdığı bu orijinal mesnevide kendi iç dünyasına da ışık tutmaktadır (eserin metni için bk. Ayan, *EFAD*, s. 155-173). e) *Meheknâme* (vr. 89^b-92^a). Külliyyatın sayfa kenarında yer alan eser seksen yedi beyitlik küçük bir mesnevidir. Tevhid ve na'ttan sonra gelen sekiz beyitlik bir "pend" in ardından elli yedi beyit tutan asıl hikâyeye geçilir. Altın, gümüş ve mehek (mihen taşı) arasında geçen hikâyede şair malın, mülkün, güzelliğin geçiciliğini, bunların cazibesinin aldatıcı olduğunu belirtmektedir (eserin metni için bk. Ayan, *TDEAr*, II, 5-13).

Bunlardan başka bazı kaynaklar Celilî'nin *Terceme-i Şehnâme* ile *Yûsûf u*